

MIHAIL KOGĂLNICEANU ȘI INDEPENDENȚA ROMÂNIEI

de dr. doc. NICOLAE CORIVAN

Activitatea diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu din perioada războiului independenței este pe cît de variată și multilaterală, pe atît de semnificativă, cuprinzînd o gamă de aspecte bogate, determinată de desfășurarea rapidă a evenimentelor și de importanța împrejurărilor istorice. Marele om politic trebuia să ia atitudine față de orice nou fapt care se ivea și să lămurească atitudinea României față de guvernele puterilor garante, care erau fie bătătoare, fie ostile, dar de cele mai multe ori insinuante pentru a influența cursul politicii statului român. Totodată, urmărind scopul principal, care forma năzuința întregului popor, acela de a realiza emanciparea politică deplină, el ducea o politică de contact permanent cu reprezentanții puterilor europene, invocînd continuu argumente adecvate noilor împrejurări. De aceea activitatea sa diplomatică pe parcursul timpului capătă nuanțe diferite, care se înglobează în scopul final, acela al cîștigării independenței.

Pe plan extern, deși era considerat ca un factor incomod de către conducătorii marilor puteri ca Andrassy, Bismarck, Georceacov, Disraeli, Savfet Pașa, și spre cîntea lui antipatizat și uneori chiar urît de către aceștia, i se recunoșteau însă marile lui însușiri politice. Deoarece evenimentele se succedau cu multă rapiditate, M. Kogălniceanu era nevoit să ia atitudine în legătură cu noile împrejurări. De aceea în perioada de la încheierea convenției româno-ruse și pînă la participarea efectivă a armatei române la război se pot contura mai multe etape cu specificul lor în acțiunea diplomatică întreprinsă de marele om politic. Prima este de la 4/16 aprilie, data încheierii convenției româno-ruse, pînă la 30 aprilie/12 mai, data votării de către Corpurile legiuitoare a ruperii legăturilor cu Turcia, care se poate subdivide în etapa de la 4/16 aprilie pînă la votarea convenției de către Parlament la 16/28 aprilie și a doua etapă de la această dată pînă la 30 aprilie/12 mai. În a doua perioadă se constată o etapă de la 30 aprilie/12 mai pînă la 9/21 mai, proclamarea independenței, și a doua de la această dată pînă la participarea efectivă a armatei române, etapă în care M. Kogălniceanu este preocupat de a determina puterile garante în vederea recunoașterii acestui mare act politic. Ne vom limita numai la activitatea din aceste etape.

Prin convenția de la 4/16 aprilie se asigura armatei ruse libera trecere prin teritoriul României și tratamentul armatelor amice, iar Rusia se obliga să respecte statul român și integritatea teritorială. Ea se va baza mai tîrziu însă pe subtilități de interpretare. Convenția nu prevedea nici o obligație de cooperare contra Turciei¹. Pe lîngă

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, vol. II, București, 1953, nr. 191, p. 111.

aceasta se mai încheia o convenție specială din 26 de articole, care cuprindea toate detaliile cu privire la relațiile armatei ruse cu autoritățile locale și toate învoielile. Astfel trecerea armatei ruse era condiționată și reglementată.

După semnarea convenției, pentru a cărei încheiere M. Kogălniceanu a fost singurul om politic din afara guvernului care s-a pronunțat în favoarea ei, preocuparea lui principală a fost de a înlătura pericolul ca România să devină teatru de război. De aceea acțiunea lui diplomatică, pînă la votarea convenției, a fost de a convinge guvernele Puterilor Garante că trecerea trupelor ruse este reglementată de anumite condițiuni, dar că aceasta nu aduce o schimbare în atitudinea noastră de neutralitate față de Turcia și că este cu totul lipsit de sens de a da ascultare guvernului otoman ca oastea română să atace trupele rusești. Totodată el insista ca reprezentanții puterilor garante să intervină pe lângă Poartă, ca atunci cînd trupele ruse vor intra în România, armata otomană să nu invadeze teritoriul român. De aceea în această perioadă el este împotriva cooperării statului român cu Rusia pe teren militar contra Turciei. Ca trăsături specifice în ce privesc obiectivele lui diplomatice sînt grija deosebită pentru relațiile cu Rusia, o atenție mărită față de atitudinea Turciei și acordă un deosebit interes poziției pe care o vor lua guvernele austro-ungar și francez cu privire la România.

M. Kogălniceanu, care intuia interesele guvernelor puterilor garante și prevedea desfășurarea evenimentelor, voia ca participarea noastră la război, care trebuia să ducă la independență, să fie ferită de orice acuzare de agresiune și să o prezinte Europei ca determinată de împrejurările politice. El știa că încheierea convențiilor româno-ruse va provoca ostilitatea Turciei, dar știa în același timp că Europa nu era dispusă să intervină armat pentru a salva Turcia. Totodată simțul lui politic, care intuisese condițiile înțelegerii austro-ruse, sesiza că Austro-Ungaria, care se va dovedi că nu este un prieten sigur pentru Rusia, nu ar vedea cu ochi buni o apropiere a statului român de guvernul țarist. Aprehensiunea de a nu provoca ostilitatea Austro-Ungariei a contribuit în această primă etapă, într-o oarecare măsură, printre celelalte considerente, ca el să se opună unei cooperări cu Rusia. El nu voia să fie acuzat de încălcarea convenției. Încă de la 9/21 aprilie dădea instrucțiuni generalului Iancu Ghica, agentul diplomatic în Rusia, că în ce privește colaborarea militară româno-rusă să răspundă cu toată prudența, mai ales că guvernul rus nu formulase nici o propunere precisă în acest sens². El se arăta potrivit oricărei acțiuni militare și sfătuia pe Carol să aștepte întii să vadă care va fi atitudinea Europei față de convențiile româno-ruse³.

Dar guvernul otoman era departe de a recunoaște starea de neutralitate în condițiile date, pe care noi le invocăm și de a nu ataca țărmlul sting al Dunării, în caz de trecere a trupelor ruse în România. El înțelegea prin neutralitatea României interzicerea, atît din partea Turciei cît și a Rusiei, de a invadea teritoriul român. Or interzicerea trecerii armatei țariste însemna înlăturarea declanșării războiului, chestiune contrară vederilor Rusiei și pe care Europa nu o putuse împiedica. Poarta dorea însă o clarificare. La demersul ei din 10/22 aprilie pe lângă guvernul român de a-și uni forțele armate cu cele turcești împotriva celor țariste în caz de trecere a Prutului, M. Kogălniceanu răspunde la 11/23 aprilie că cererea guvernului otoman este de natură prea gravă spre a putea guvernul român să-și ia răspunderea de a se pronunța. I se aduse la cunoștință că numai Corpurile legiuitoare au dreptul să decidă dacă România să ia parte la război, și că ele vor fi convocate la 14/26 aprilie⁴.

Situația politică a României era dintre cele mai dificile. De la 1859 românii realizaseră în politica externă acțiuni de mare curaj, reușind să-și înfăptuiască marile lor

² I. C. Brătianu, *Discursuri, scrieri, acte și documente*, tom. II, București, 1912, p. 624.

³ *Memoriile Regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, vol. IX, p. 67.

⁴ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, nr. 317, p. 180.

deziderate, înfruntând majoritatea puterilor garante, care se opuneau. Oamenii politici ai țării fiind fideli interpreți ai dorințelor poporului, puneau Europa în fața unui fapt împlinit. Aceste acțiuni s-au putut realiza datorită împrejurărilor că românii s-au bucurat în lupta lor de sprijinul Franței și de atitudinea binevoitoare sau neutră a unora din puterile garante. În 1877 situația era întrucâtva schimbată. Românii nu numai că nu mai aveau nici un sprijin, Franța nemaiprezentând autoritatea de altădată, iar orientarea ei politică fiind alta, dar avea de întîmpinat un front unic la început de indiferență, iar apoi de ostilitate și dezaprobare. Astfel, actele politice îndeplinite în această perioadă, încheierea convențiilor, declarația de război, proclamarea independenței au fost realizate fără consimțămîntul Europei și avînd opoziția lor.

Un factor care a avut partea lui la creșterea rolului statului român și a prestigiului său în cadrul diplomației europene a fost organizarea armatei române. Faptul că se știa că România dispune de o mică forță militară, precum și creșterea rolului său politic în sud-estul Europei, au contribuit ca Rusia să prefere a încheia convențiile cu statul român înainte de începerea războiului⁵. Deși convențiile au fost votate cu o destul de largă majoritate, totuși din criticile aduse de opoziție se desprind două idei principale, care arată preocupările oamenilor politici din această perioadă: îngrijorarea ca România să nu fie antrenată de Rusia pe o pantă periculoasă într-un război menit să înfăptuiască planurile ei panslaviste și aprehensiunea pentru integritatea teritorială a țării.

Aprobarea convențiilor de către Adunarea deputaților și Senat a produs iritare la Viena și ostilitate la Constantinopol. Totuși, chiar după votarea convențiilor, la început, M. Kogălniceanu continuă să ducă o politică de neutralitate. Pe plan intern oprește domnitorul Carol de a se duce la Chișinău să salute pe țar, dar în același timp, la sugestia lui, în Consiliul de miniștri se ia hotărîrea de a se face mobilizarea armatei române. Tot la sfatul său se iau noi hotărîri cu privire la Calafat: M. Kogălniceanu fiind informat că turcii vor să se servească de Calafat pentru a pătrunde în România, pe care ar fi vrut să-l ocupe înaintea armatei ruse, era de părere încă de la 10/22 aprilie ca orașul să fie neutralizat. În felul acesta socotea că s-ar lua turcilor pretextul de a trece Dunărea prin alte puncte și de a incendia orașele de pe malul stîng al Dunării⁶. El intervine pe lângă guvernele puterilor garante în acest sens. Totodată insistă ca oastea română să evacueze Calafatul. Dar Turcia nu era favorabilă acestei soluții, care i se părea că ascunde un mijloc pentru a facilita operațiile militare ale armatei ruse. După votarea convențiilor, atmosfera devenind mai încordată, guvernul român hotărî reocuparea portului dunărean de către trupele române, iar la 22 aprilie/4 mai el se afla încadrat de trupele române⁷.

Turcia considera însă convenția noastră cu Rusia drept un tratat de alianță⁸. Ea își manifesta atitudinea de inamicitate atît prin agresiune, bombardînd satele și orașele românești, cît și prin manifestări diplomatice ofensatoare la adresa statului român, ca declarațiile ostile prin care lăsa să se înțeleagă ruperea legăturilor politice cu statul român.

De acum începea altă etapă în ce privește desfășurarea evenimentelor politice. Opinia publică devine din ce în ce mai indignată, presa ia un caracter combativ, iar în Parlament se aud tot mai des glasuri care cer ruperea legăturilor cu Turcia. La 26 aprilie/8 mai se ține la palat un consiliu de miniștri, în care se discuta chestiunea proclamării independenței⁹. La 29 aprilie/11 mai se deschisă în Adunare discuțiile cu

⁵ *Ibidem*, vol. III, nr. 207, p. 107.

⁶ *Ibidem*, vol. II, nr. 254, p. 154 și nr. 290, p. 168.

⁷ *Ibidem*, nr. 674, p. 352.

⁸ I. C. Brătianu, *op. cit.*, II, p. 624.

⁹ *Memoriile...*, p. 81.

privire la atitudinea guvernului față de actele de ostilitate diplomatică și de agresiune militară din partea Turciei. În dezbateri se constată patru nuanțe. Unii deputați erau pentru ruperea legăturilor și pentru proclamarea independenței, alții numai pentru declarația de război, dar nu și a independenței; o parte admiteau ruperea legăturilor, dar în anumite condiții și o parte, infimă, din Adunare care cerea continuitatea situației de neutralitate.

M. Kogălniceanu face la început o prezențare a relațiilor româno-turce și precizează atitudinea guvernului. Din expunerea lui se constată o atitudine categorică pentru ruperea legăturilor cu Turcia, dar nu tot așa de hotărâtă pentru proclamarea independenței¹⁰. El voia să vadă întâi părerea Adunării. Considerații de politică externă cu privire la poziția puterilor europene față de ideea emancipării țării îl făceau să aibă o atitudine prudentă. El declară lui Debains, agentul diplomatic francez, că el se opune acestui curent, temându-se să nu provoace complicații diplomatice și să nu irite puterile garante¹¹. Este fără îndoială însă că el sprijinea acest curent și îndemna pe deputați să susțină proclamarea independenței, dar el voia ca guvernul român să apară ca un factor care asculta de sugestiile Europei, iar ruperea legăturilor cu Poarta să apară ca o consecință a provocării ostilităților din partea ei. Ministrul de externe român era de părere ca rolul armatei să fie limitat și să aibă caracter defensiv¹².

După votarea ruperii legăturilor cu Turcia în zilele de 29 aprilie/11 mai și 30 aprilie/12 mai, urmează o altă perioadă în ce privește atât desfășurarea evenimentelor, cât și acțiunea diplomatică a lui M. Kogălniceanu. Aceasta se poate subdivide, una de la 30 aprilie/12 mai pînă la 9/21 mai, adică de la votarea declarației de război pînă la proclamarea independenței, și alta după aceea.

După începerea ostilităților situația se schimbă. Însă pe cînd domnitorul Carol și I. C. Brătianu erau pentru o cît mai neîntîrziată colaborare cu armata rusă. M. Kogălniceanu era pentru o participare defensivă și limitată. De fapt, el voia să vadă întâi care va fi reacția Europei.

În acest timp, în țară masele populare, nemulțumite că independența nu a fost proclamată, provoacă mari manifestații în favoarea declarării neatîrnrării. În ziua de 9/21 mai, într-o atmosferă entuziastă a fost proclamată independența de către corpurile legiuitoare. La 22 mai/3 iunie M. Kogălniceanu trimite o notă circulară către puterile garante, care conținea trei chestiuni esențiale: I) că independența a fost proclamată de toate vocile autorizate ale țării; II) atitudinea de deferență față de puterile garante; III) în al treilea rînd, declara că „dorim o aprobare a liniei noastre de conduită și să nu ni se facă violență în scopul de a fi constrinși să reinnoim raporturile anterioare cu Poarta”¹³.

Se știe că răspunsul guvernelor puterilor garante au decepționat pe guvernul român, nu însă prea mult pe M. Kogălniceanu, care se aștepta la aceasta. Chiar Rusia, în majoritatea manifestărilor ei față de acest act politic, îl considera că deocamdată este inoportun.

În condițiile rezervei pe care au adoptat-o Puterile europene, era evident că proclamarea independenței trebuie consfințită printr-o participare efectivă la război, pe baza căreia să se poată cere recunoașterea independenței. Or cum această participare nu putea avea loc decît în colaborare cu armata rusă, Kogălniceanu era de părere, la început, ca în caz de concludere, ofensiva română să aibă un caracter resirîns, care să se reducă

¹⁰ Discursul lui Kogălniceanu din Adunare în ziua de 29 aprilie/11 mai, „Monitorul oficial”, din 14/26 mai 1877, nr. 109.

¹¹ Memoriiile..., vol. IX, p. 75.

¹² Debains către Decazes, 26 aprilie/8 mai, Arh. Ist. Centrală, București, microfilme, Franța, rola 20, f. 389.

¹³ Kogălniceanu către Bălăceanu 20 iunie/2 Iulie, N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I (1866-1880)*, deuxième édition, Bucarest, 1938, nr. 567, p. 263.

la asediul Vidinului. El nu era de acord pentru o campanie în peninsula Balcanică. Mai târziu, aflind că în cercurile comandamentului suprem rus, nu însă și în cercurile diplomatice, se dorește neapărat conlucrarea cu armata română, ministrul de externe într-o scrisoare către Carol din 20 iunie/2 iulie, care se găsește la Arhiva Centrală din București, cere ca această colaborare să fie condiționată de două chestiuni. Mai întâi de obținerea de cât mai multe avantaje pentru statul român; al doilea, acordarea de garanții din partea Rusiei, și anume: care va fi atitudinea ei față de România la încheierea păcii¹⁴.

Cu toată atitudinea nefavorabilă a puterilor garante, care își arătau dezaprobarea pentru proclamarea independenței, geniul politic al lui Kogălniceanu a intuit că ea constituia un eveniment politic ireversibil, pe care istoria l-a confirmat.

MIHAIL KOGĂLNICEANU ET L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE

R é s u m é

L'attitude de M. Kogălniceanu pendant la période de 4/16 avril 1877, la signature de la convention russo-roumaine, jusqu'à la proclamation de l'indépendance a été nuancée. Après le passage du Pruth des troupes russes, il fit une déclaration dans une note diplomatique que le gouvernement roumain n'était pas engagé dans les opérations militaires de la Russie et qu'il désirait se maintenir dans la neutralité. Après les actes d'hostilité de la Turquie à l'égard de la Roumanie, il a soutenu le courant dans les corps législatifs, d'abord pour la déclaration de guerre contre la Porte, et puis pour la proclamation de l'indépendance. La conduite défavorable des grandes Puissances l'a déterminé d'avoir une attitude prudente et nuancée; mais il a compris que la proclamation de l'indépendance constituait un acte irréversible que l'histoire l'a confirmée.

¹⁴ Kogălniceanu către Carol, 20 iunie/2 iulie, Arhiva Centrală, fond Casa Regală, dos 6/1877, f. 1.